

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І СУВЕРЕНІТЕТ

УДК 371.13+373.3

С. О. Бадер

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Модернізація сучасної системи освіти, зокрема її початкової ланки, зумовлює перегляд змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи, де останні мають стати реальними суб'єктами взаємодії з учнями. Як наголошено у Концепції «Нової української школи» (2016 р.) «у 2020 році найбільш затребуваними на ринку праці будуть уміння навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Але українська школа не готує до цього» [1, с. 6]. Зазначимо, що це зумовлено багатьма факторами, але один з найбільш вагомих – неготовність сучасного вчителя початкової ланки до виховання особистості із зазначеними вище компетенціями.

Отже, сучасна початкова школа потребує якісно нового вчителя, який має бути не лише ефективним транслятором знань, управлінцем освітнього процесу, а з одного боку – професіоналом, орієнтованим на виховання успішного, умотивованого учня, який стане активним творцем власного життя у майбутньому; з іншого – другом, який здатен допомогти у різних життєвих ситуаціях. «Варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [1, с. 18].

Проблема якісної підготовки вчителів початкових класів є не новою, адже до неї звертались як класики педагогічної думки (Д. Дьюї, Я. Коменський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), так і сучасні вчені (І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Пехота, О. Савченко, О. Сухомлинська, І. Якиманська тощо).

Сучасні дослідження з проблеми підготовки фахівців початкової галузі орієнтовані на формування у них педагогічної компетентності, мобільності, конкурентоспроможності тощо. Але сьгоднішні освітні реформи вимагають від майбутнього вчителя початкових класів акумуляції всіх зазначених якостей.

Отже, метою статті є характеристика ключових реформ початкової ланки освіти та визначення провідних компетенцій майбутніх учителів початкових класів у контексті означених змін.

У Концепції «Нової української школи» визначено десять ключових компетентностей учнів, що мають бути сформовані упродовж шкільного навчання та сприятимуть успішному входженню дітей у широкий світ соціуму. Серед них: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземною мовою, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися упродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя. Коротко зупинимось на кожній з них.

Так, спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами – це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ; усвідомлення ролі ефективного спілкування.

У свою чергу, спілкування іноземними мовами передбачає уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

Математична грамотність уміщує в собі уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

Компетентності в природничих науках і технологіях – це наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

Інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

Уміння навчатися впродовж життя – здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок організації навчального процесу

(власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

Соціальні і громадянські компетентності – усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

Загальнокультурна грамотність – здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Екологічна грамотність і здорове життя, що передбачає уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Підприємливість – уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Здатність до підприємницького ризику [1, с. 13–14].

Формування заявлених компетентностей у учнів початкової школи зумовлює суттєву корекцію підходів до навчання, системи оцінювання досягнень дітей та наявних програм для початкових класів з математики, української мови, літературного читання, іноземної мови, трудового навчання тощо. Коротко зупинимось на найбільш вагомих змінах, що торкнулись означених програм (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ключові зміни в програмах навчання початкової школи [2].

Програми	Зміни
Українська мова	– відсутні складні для молодших школярів теми типу «Умовне позначення слів»; – посилено практичне ознайомлення з реченням; – осучаснено перелік словникових слів (наприклад: радісний, співчуття, милосердя тощо); – зроблено акцент на розвитку усного мовлення, а не на побудові речень за схемами.
Математика	– відсутні вимоги щодо знання напам'ять таблиць додавання та віднімання в межах 10 та 20, таблиць множення та ділення; – збільшення кількості годин на вивчення складних тем; – зміщено акценти із знанневих результатів на діяльнісні (враховано пропозиції щодо необхідності реалізації диференційованого підходу до учнів з різними навчальними можливостями).
Літературне читання	– вилучено неактуальних радянських авторів, додано сучасних, а саме: Мар'яна Савка, Олександр Дерманський, Мар'яна та Тарас Прохасько, Іван Малкович, Іван Андрусяк та ін.;

	– скасовано кількісний показник темпу читання, зроблено акцент на розвитку якісного читання дітей – вчитель має розвивати не лише темп, а й спосіб читання, виразність, правильність, розуміння прочитаного;– змінено підходи до аналізу тексту – оцінювати не героя (позитивний-негативний), а вчинки, стимулювати дитину висловлювати свої емоції від прочитаного, розвивати задоволення від читання, а не вимагати виконання інструкцій.
Іноземна мова	– акцент на розвиток мовлення, здатність вести прості діалоги (письмо уводиться лише в 2 семестрі 1 класу, лише букви і прості слова);– скорочено обсяги висловлювань у мовленнєвій компетенції «Говоріння» та обсяги письмових повідомлень у мовленнєвій компетенції «Письмо»;– уточнено мовленнєві функції щодо опису емоційного стану;– додано сучасні теми, цікаві дітям молодшого віку.
Природознавство	– уточнено термінологію– зменшено кількість проектів, при цьому розширено їхню тематику, наближено до інтересів дітей
Музичне, образотворче мистецтво та фізкультура	– зменшено теорію, декомунізовано зміст (вилучено пісні «Вниз по матушке, по Волге», «Священна війна» тощо), додано сучасних авторів, збільшено час на рухову активність і творчість;– прибрано вимогу знання теорії на уроках фізкультури, музичного та образотворчого мистецтва («зерно інтонації» в музичному, чітке визначення жанрів в образотворчому тощо);– прибрані психологічно шкідливі ігри, муштра «рівняйся-струнко», додані сучасні активні ігри на співпрацю і взаємодопомогу, здоров'язбережувальні модулі; прибраний контроль нормативів.

Як бачимо, сучасна початкова школа поступово зазнає трансформацій та потребує «нового учителя», який має бути, у першу чергу, тією людиною, що підтримує дитину на шляху її саморозвитку та особистісного становлення та працює на засадах педагогіки партнерства. Такий підхід зумовлює виокремлення першочергових ключових умінь та компетенцій сучасного вчителя-початківця. Поряд з традиційними компетенціями, що складають професійну компетентність учителя (пізнавально-інтелектуальна, діагностична, прогностична, організаторська, інформаційна, стимулююча, оцінно-контрольна, аналітична, психологічна, соціальна, комунікативна, методична тощо [3]) важливої ролі в контексті сучасних освітніх трансформацій набувають наступні компетенції та уміння.

Уміння у повній мірі реалізовувати особистісно орієнтовану модель освіти. Педагог має максимально враховувати здібності, нахили дитини, будувати майбутню траєкторію особистісного зростання учнів, спираючись на їхній особистісний потенціал. О. Савченко вважає, що особистісно орієнтоване навчання являє собою таке навчання, що організоване на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей вихованця, поваги до його особистості, ставлення до учня

як до активного суб'єкта освітнього процесу [3, с. 48]. Ми погоджуємось з думкою вченої та вважаємо, що завданням учителя початкових класів є підтримка дитини на шляху її особистісного зростання з урахуванням здібностей та можливостей кожного учня. У свою чергу, місія сучасної школи не стільки в трансляції суми знань, скільки в ефективній соціалізації дітей з одного боку, та надання можливості радісно й яскраво прожити дитинство – з іншої.

Уміння мотивувати дітей до навчання, роботи уроки цікавими із застосуванням інноваційних педагогічних технологій (інтерактивні методики викладання, цікаві ігри, соціальні та дослідницькі проекти, групові завдання тощо). Вважаємо, що такий підхід має бути закладений і в процес професійної підготовки вчителя початкових класів. Адже, аналіз навчальних планів напряму підготовки та спеціальностей «Початкова освіта» дає підстави стверджувати, що освітній процес вишів є дещо затеоретизований, орієнтований на пасивне слухання та запам'ятовування матеріалу; майбутні фахівці рідко залучені до активного обговорення матеріалу, його критичного аналізу, активних форм роботи у групах (тренінгах, майстер-класах, лекціях-конференціях, диспутах тощо). Майбутні вчителі початкових класів приходячи до школи відтворюють ту ж саму модель навчання. Отже, важливо залучати студентів до інтеракції під час лекційних та практичних занять; переглянути зміст завдань під час проходження виробничих практик та зміст модульно-контрольних робіт (стимулювати студентів до активного висловлення власної точки зору, аналізу, плекати критичне мислення тощо).

Рефлексивна компетенція, формування якої на думку В. Желанової передбачає «...створення умов для активізації і розвитку рефлексивних процесів у свідомості студента; для формування і розвитку знань, умінь і навичок, необхідних для виходу в позицію рефлексії; для конструювання і переконаструювання образу «Я-педагог» у педагогічну «Я-концепцію»; для формування особистісних механізмів інтеріорізації зовні заданих педагогічних знань, норм і цінностей у внутрішній план студента» [4, с. 253]. Вважаємо, така позиція вченої цілком відповідає вимогам щодо сучасного вчителя початкових класів, оскільки для реалізації окреслених вище реформ педагог має постійно рефлексувати з приводу власної професійної діяльності, корегувати її на основі зроблених висновків, удосконалюватись тощо.

Комунікативна компетенція, що передбачає вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії (з дітьми, колегами, батьками дітей тощо); знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях; уміння створювати сприятливий психологічний клімат у класі, ефективно вирішувати конфліктні ситуації з різними суб'єктами освітнього процесу тощо.

Громадянська компетенція – це розвиток у майбутніх спеціалістів здатності бути громадянином, який володіє демократичною,

громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини та виховує підрастаюче покоління в дусі свободи та поваги до себе, оточуючих, Батьківщини.

Медіа-компетенція. Сучасний учитель «нової школи» повинен уміти застосовувати медіа засоби (персональний комп'ютер, Інтернет та інші) не лише у процесі підготовки до уроків, а і в освітньому процесі початкової ланки. Адже «нова школа буде підтримуватися електронною платформою для створення і поширення електронних підручників і навчальних курсів для школярів та вчителів» [1, с. 17]. Крім того, планується створення освітнього порталу з методичними та дидактичними матеріалами, українськими е-енциклопедіями, мультимедійними підручниками та інтерактивними он-лайн-ресурсами, що вимагає від учителя вільного володіння персональним комп'ютером, мережею Інтернет та різними комп'ютерними програмами, включаючи пакет Office. Також планується скоротити «бюрократичне навантаження, у тому числі завдяки переходу на систему освітнього електронного документообігу (замість, а не в доповнення до існуючої документації)», що, знову ж таки, вимагає від педагога удосконалення власних навичок використання програмного забезпечення.

Уміння навчатися упродовж життя, самовдосконалюватись, адже педагогічна професія потребує постійного навчання. Як зазначав А. Дистервег, педагог має «ніколи не залишати найшляхетнішу та найвеличнішу справу самоосвіти», бо «лише доти ти здатен дійсно виховувати та навчати інших, поки сам продовжуєш працювати над власним вихованням та освітою» [5, с. 136–203].

Таким чином, сучасні освітні реформи, що торкнулися початкової школи вимагають від вишів різних типів підготовки педагога-професіонала, який здатен не лише до трансляції знань, а який допоможе підрастаючій особистості повністю реалізувати свій природній потенціал, розкрити власні можливості та знайти своє місце у соціумі. У зв'язку з цим постає необхідність у розробці нових підходів, методик та технологій підготовки майбутніх учителів початкових класів, у чому ми вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Список використаної літератури

- 1. Нова школа:** простір освітніх можливостей [Електронний ресурс] : _____ режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>.
- 2. <http://mon.gov.ua/content/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/2-4-8-6-rozvantazhennya-program.pptx>**
- 3 Савченко О. Я.** Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : СПД «Цудинович Т. 1.», 2007. – 204 с.
- 4. Желанова В. В.** Рефлексивна складова професійної компетентності як

результативно-цільова основа контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ / В. В. Желанова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – №19(254). – Ч. III, 2012. – С. 247–260.
5. Дистервег А. О самосознании учителя [Текст] / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.

Бадер С. О. Професійна підготовка учителів початкової школи в контексті освітніх реформ

У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті сучасних освітніх реформ. Охарактеризовано ключові трансформації, що торкнулися початкової ланки освіти, зокрема у системі оцінювання досягнень учнів, в освітніх програмах тощо. Визначено та охарактеризовано ключові компетенції та уміння, якими має володіти сучасний учитель початкової ланки освіти, зокрема: уміння у повній мірі реалізовувати особистісно орієнтовану модель освіти, уміння мотивувати учнів до навчання, рефлексивна компетенція, комунікативна компетенція, громадянська компетенція, медіа-компетенція, уміння навчатися упродовж життя. Зроблено акцент на переорієнтації позиції учителя в освітньому процесі початкової школи у бік педагогіки партнерства.

Ключові слова: освітні реформи, педагогічна компетентність учителя початкових класів, ключові компетенції, педагогіка партнерства.

Бадер С. А. Профессиональная подготовка учителя начальных классов в контексте образовательных реформ

В статье рассмотрено проблему подготовки учителя начальных классов в контексте современных образовательных реформ. Охарактеризовано ключевые трансформации, которые произошли в сфере начального образования, а именно: в системе оценивания достижений детей, в образовательных программах и т.п. Определены и охарактеризованы ключевые компетенции и умения, которыми должен владеть современный учитель начального звена: умение в полной мере реализовывать личностно ориентированную модель образования, умение мотивировать учеников к обучению, рефлексивная компетенция, коммуникативная компетенция, гражданская компетенция и медиа-компетенция, умение учиться в течение всей жизни. Сделано акцент на переориентации позиции учителя в образовательном процессе начальной школы в сторону педагогического партнерства.

Ключевые слова: образовательные реформы, педагогическая компетентность учителя начальных классов, ключевые компетенции, педагогика партнерства.

Bader S. A. Professional Preparing of Primary School Teachers in the Context of Educational Reforms

The article deals with the problem of professional preparing of primary school teachers in the context of current educational reforms. The main

transformations that occurred in the area of primary education are characterized. Among them: the system of evaluation of children achievements, educational programs, etc. The author describes the reforms that affected the specific school programs, highlighting key aspects of transformations. According to the author, the alleged changes are fully consistent with the principles of humane pedagogy and personality oriented approach in training and education.

Identify and characterize key competencies and skills which a teacher must possess a modern primary care: the ability to fully implement learner-oriented education model, the ability to motivate students to learn, reflective competence, communicative competence, civic competence and media competence, the ability to learn throughout life. To focus on the reorientation of teacher positions in the educational process of elementary school pedagogy towards partnership. At the core of this approach is the idea that the teacher is not only effective translator of knowledge and a manager of the educational process, but also a friend, a coach, a facilitator, a person, which helps to successfully enter into a society.

Key words: educational reforms, pedagogical competence of primary school teachers, key competences, education partnerships.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 130.2:37.013

І. М. Д'яченко

**ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ –
ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ФІЛОМЕНОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ
ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І СУВЕРЕНІТЕТ**

Життєздатність суспільства залежить від міри розвитку потенціалу його представників. Компетентнісний підхід – це стартова площадка для самореалізації особистості зокрема, суспільства людей в цілому. Трансформаційні процеси, які відбуваються з людиною та в суспільстві, не можуть обійти саму людину. Людина – елемент системи суспільства, суб'єкт різноманітної діяльності, у тому числі й освітянської. Ефективність будь-яких змін в суспільстві та в людині залежить від рівня та якості пізнання людини та урахування родових та видових, універсальних та унікальних її характеристик, що відображаються, зберігаються та транслуються в культурній традиції народу. Вітчизняна

культурна традиція – сукупність регулювальників діяльності людини в світі, що швидко змінюється, сприяє ресурсозберіганню і самореалізації людини, пропонуючи засоби, методи, механізми збереження і розвитку особового потенціалу саме української людини.

В наш час вивчення традиції в соціогуманітарних науках – серйозна міждисциплінарна проблема, вирішенням якої займаються представники різних підходів та парадигм. Процес осмислення вітчизняної культурної традиції як способу життєзабезпечення ґрунтується на ідеях і концепціях мислителів українського романтизму (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко, М. Гоголь, В. Липинський, Д. Донцов, Дм. Чижевський ін.).

Найпоширенішими сьогодні є підходи: етнопсихолінгвістичний (О. Потебня, І. Франко, М. Номіс, В. Кононеко, Н. Малюга, М. Пазяк, Б. Попов, З. Коцюба, С. Таглін, А. Фурман та ін.), філософсько-соціологічний (К. Настояща, Ю. Свеженцева, О. Проскуракова, Р. Балюк, О. Шейко, А. Стешенко, В. Лях, В. Огнев'юк, О. Козловський, М. Шульга, В. Бакиров та ін.), історико-філософський (С. Бондар, А. Конверський, В. Литвинов, В. Лісовий, В. Пшеничнюк, І. Городник, М. Русин та ін.), філософсько-культурологічний (Г. Лозко, Г. Маковій, С. Макарчук, М. Удуд, Р. Борісенко, О. Забужко, Є. Бистрицький, І. Бичко та ін.), філософсько-антропологічний (А. Дондюк, В. Воловик, О. Шейко, О. Горбань, Р. Балюк, М. Бобровський, В. Литостанський, В. Табачковський, А. Колодний, Л. Филипович та ін.), соціокультурний (Є. Бистрицький, С. Кримський, Б. Попов, М. Попович, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, І. Мойсеїв, С. Курбатов, С. Черепанов та ін.), екзотеричний (Л. Мусихина, Кс. Сосенко, М. Москаленко, О. Таланчук та ін.).

В свою чергу зазначені підходи презентують натуралістичну(онтологічну), конструктивістську(соціоцентристську), філософсько-антропологічну та персонально-трансцендентну парадигми розуміння сутності традиції. Натуралістична(онтологічна) та конструктивістська(соціоцентристська) парадигми традиції поширені особливо в етнографії, етнології, культурології, де використовується поняття «традиції» переважно в аспекті аналізу «звичаїв», «обрядів», «національної психіки» або «менталітету». «Традиція» осмислюється як «абстрактний» і «надлюдський» початок, як обов'язковий для виконання спосіб стандартної, стереотипованої організації життя спільноти людей, або як застиглий «досвід минулого», що об'єктивувався у вигляді жорстких патернів думки, поведінки. Таке трактування «традиції» протистоїть динамічному дійсному життю будь-якої спільноти.

Філософсько-антропологічний підхід зосереджує розуміння традиції на людині як на центрі національного буття, який несе сенс. Традиція замикається на людині, існує лише у відношенні до людини, стає самовиявленням, самовираженням, самоствердженням людини в діалектиці діяльній сутності і існування. Традиція проникає в людське існування і тим самим впливає на формування особистості та якість її освіти. Філософсько-антропологічний підхід через аналіз досвіду,

культурної спадщини, які є важливими складовими традиції, органічно об'єднує методи гносеології, історії філософії, соціології, філософії культури, педагогіки, етнопедагогіки, зосереджуючи увагу на дослідженні людської суб'єктивності, змісті, механізмах накопичення та передачі соціального досвіду, культурних, моральних цінностей та ін.

Не дивлячись на всю масштабність і фундаментальність філософсько-антропологічного підходу до осмислення традиції, очевидною є абсолютизація традиції, яка трактується як «універсальна можливість для людини задовольнити її глибинні антропологічні і екзистенціальні потреби», як «єдине і граничне джерело народної сили...» [1, с. 126]. Враховуючи те, що традиція, згідно даного підходу, виникає і існує в контексті духовно-світоглядної і матеріально-соціальної реальності, очевидним стає посилення антропоцентристської та раціоналістичної тенденцій в процесі осмислення традиції. Це закономірно призвело до того, що «раціоналізм своїм радикальним запереченням традиції зруйнував сакральність самого сприйняття традиції і створив умови для аналізу традиції в цілком іншому контексті» [2, с. 17].

Таким чином, плюралізм підходів осмислення вітчизняної традиції свідчить не лише про наукову значущість теми, але й про недостатню визначеність самого поняття традиції. Більшість сучасних наукових досліджень української традиції (виключаючи традиціоналістські) знаходяться на рівні постановки проблеми і дискусій.

Не дивлячись на всю складність і заплутаність проблеми осмислення традиції, все-таки домінуючою ідеєю залишається ідея функції – передачі чогось з минулого комусь в сьогоденні, ідея зв'язку традиції з культурою і з такими механізмами в культурі, які забезпечують пошук, збереження і трансляцію інформації для життєзабезпечення на всіх рівнях буття людини та її освіти.

При всьому науково-дослідному потенціалі вищезгаданих підходів і очевидності орієнтованості традиції на цінність життя залишається непроясненим аспект привабливості життя для людини, не дивлячись на всі труднощі і страждання її буття. Назріла необхідність переосмислити зміст поняття «життя» у вітчизняній культурній традиції та його значення в процесі реформування української освіти. Ми вважаємо, що адаптаційність освіти, культури та традиції передбачає наявність у людини певного потужного мотиву, який, на нашу думку пов'язаний із цінністю життя, з любов'ю до життя (філоменологічність) та з прагненням створити сприятливі умови для збереження, розвитку життєвозабезпеченого (життєвонеобхідного) потенціалу. Цілі існування освіти, культури і функціонування традиції перетинаються в життєвозберігаючій площині. «Філоменологічність» або «любов людини до життя» – це поняття, що описує ту грань об'єктивної реальності, причетність до якої активізує діяльність людини, сприяє самовиявленню, саморозвитку, самоствердженню людини, оптимізує трансформаційні процеси в освіті та суспільстві. Філоменологічність» – якісний рівень

розвитку суб'єктивної вітальності – домінуюча цінність вітчизняної культурної та освітянської традиції.

В статті ми на підставі історико-культурологічного та історикософського аналізу української культурної традиції намагаємося визначити зміст категорії «життя» в аксіологічній площині світогляду русів-українців та сконкретизувати зміст категорії «філоменологічність», «філоменологічна компетентність» для студентів вищих медичних навчальних закладів.

Українська культурна традиція – феномен, що має центральне ядро і периферійну зону. Центральне ядро представляють найбільш значимі цінності і установки. З них виводяться інші цінності і навіть елементи образу життя, які створюють життєвоберегаючий комфорт.

Аналіз слов'янської міфології та легенд (О. Афанасьєв, М. Брайчевський, О. Знойко, М. Костомаров, І. Кузьмічов, Г. Літаврін, М. Попович, В. Топоров, О. Щапов та ін.), давніх хронік (Яна Длугуша, Мацея Меховського, Мартина Кромера, Мартина Бельського, Мацея Стрийковського, Козьми Пражського, Гельмольда, Дітмара Мерзекурзького, Адама Бременського та ін.), історичних описів (Страбон «Географія», Прокопій Кесарійський «Война з персами. Война з вандалами. Таємна історія»), літописів (Прокоша, Густинський, Іпатієвський, Київський, Лаврентіївський), пам'ятників давньоруської літератури («Житіє Константина Муромського з синами його Михайлом та Федором», «Церковний устав князя Володимира», «Слово о полку Ігоря»), символів небесних світил в орнаменті Давньої Русі (А. Робінсон, Л. Соколова), творів філософів Київської Русі (Слово Данила Заточника), праць українських педагогів та освітян в історичній ретроспективі (О. Духнович, К. Ушинський, М. Стельмахович, Р. Скульський, Б. Ступарик) дає підстави розглядати «життя» як найбільш значущу цінність (ядро культурної традиції), як одну із назв Єдиної верховної істоти, яку переважно називали Богом, а також, як форму прояву сутності Бога, що в результаті еманации проявляється в усьому існуючому від другорядних божеств до фізичної природи та зумовлює їх індивідуально-унікальне існування. Генералізуючу значущість цінності життя підтверджує й аналіз українських паремій, який підтверджує домінування принципу пріоритетності життя серед інших принципів світогляду (Н. Малюга, З. Коцюба, С. Таглін, М. Пазяк, Б. Попов, О. Луценко, В. Павленко та ін.). Крім того, підкреслюється, що принцип пріоритетності життя над усіма іншими цінностями культури найбільшою мірою відповідає характеру української ментальності [3, с. 8].

Об'єктом нашого дослідження були 4028 паремій, на основі яких були сформовані десять тематичних груп-цінностей, що були проранжовані.

Тематичні групи цінностей

Тематичні групи-цінності	Кількість варіантів	Частота використання
Вік-стать	848	0,21052632
Життя	669	0,16608739
Мудрість	547	0,1357994
Душа-тіло	515	0,12785501
Родина	448	0,11122145
Мораль	347	0,08614697
Спілкування	336	0,08341609
Відпочинок	118	0,02929494
Людина	109	0,02706058
Простір-час	91	0,02259186
Всього	4028	1

Ми розділили цінності на групи методом послідовної дихотомії по критерію простої більшості. В результаті отримали, що до першої групи значимих цінностей увійдуть вік-стать, життя, мудрість, в другу – душа-тіло, родина, в третю – мораль, спілкування, в четверту – відпочинок, людина, простір-час. Першу групу назвемо «Значимі цінності», другу – «Допоміжні цінності», третю – «Додаткові цінності», четверту – «Малозначимі цінності».

Перша і друга групи представляють центральну зону української культури, будучи основним змістом (ядром) вітчизняної культурної традиції. Периферія представлена третьою і четвертою групами цінностей.

Слов'яни, як і багато народів світу, початок життя також пов'язували з праматір'ю-жінкою, богинею життя. В зв'язку з тим, що первинна назва праматері-жінки, богині життя слов'ян до нас не дійшла, богиня життя умовно названа Великою богинею слов'ян. Дослідження Я. Боровського свідчать про те, що спочатку Бог-Сонце і Богиня Життя були однією особою, і лише на пізнішій стадії розвитку релігійних уявлень східних слов'ян сталося розщеплювання цього першопочатково єдиного образу. У своїй сукупності Бог-Сонце і Велика Богиня Життя тотожні Першобогу. Велика богиня Життя слов'ян, яку називали Жива, Дана, Дива, Берегиня, Земля, Житня Баба, Рожаниця, Лада і ін., втілювала всемогутнє божество і в певний час замінювала собою функції багатьох богів (Белбога, Рода, Ярила, Лади, Велеса і ін.), а тому і називалася слов'янами Великою богинею – Велиславою, тобто була матір'ю всього живого [4, с. 84, 86].

Отже, на наш погляд, вітчизняна культурна традиція транслює ідею існування одного Бога, одної суті, одної основи, яка виявляється в різних формах, тотожних за своєю сутністю Богу, Першопочатку, Першообразу.

Кожне найменування божества не з'єднувалося виключно з одною якою-небудь його якістю, не стосуючись іншої, навпроти кожна якість сповна виражала все, що божеству приписувалося. Всі ці так звані «боги» означали Одне і те ж, до всякого прибігали з моліннями про щастя, у всякого шукали відповіді небесної мудрості, перед всяким здійснювалися ворожіння і приносилися жертви, всякий був заступником родючості, суспільного і родинного щастя, життя.

Таким чином, життя – якісно визначений початок Бога. Життя – це сутність Бога, це фундамент світу і людини, це генеральна цінність-орієнтир діяльності людини. Матеріальним втіленням Бога-Життя є Сонце, Світло, Вогонь, Вітер. Життя як сутність Бога-Творця для людини є абсолютно таємничою силою, невидимою, невизначеною, незбагненою, скрізь присутньою, всемогутньою, схожою з диханням, з подихом вітру. Не випадково саме вітер поряд з вогнем в слов'янській міфології ототожнюються із життям та життєвою силою.

У різних джерелах раннього етапу формування вітчизняної культурної традиції часто використовуються аналогія сонця і сонячного світла, вогню і тепла від нього для опису походження всього того, що існує, суцього від Верховного Бога (Первоєдиного).

Все, що володіє буттям, зберігаючи свою істинність, породжує необхідний (ανάγκαιον) рід існування, який відноситься до його суті, як образ до свого першообразу. Так, тепло – образ вогню, а холод – снігу. Тепло – еманція Сонця, Вогню, тому що сонце є сонце, вогонь є те, що він є.

Гельмольд, Я. Коллар, І. Гануш зазначають, що згідно слов'янського розуміння, етична і фізична природа представляється такою, що живе, тобто утримує в кожному явищі своєму життєвий дух, який витікає від джерела життя (принцип еманції). Бог, який і є Життя, не сам утворив світ, не розсіявся в своєму творінні, а лише випустив з себе духів, які населяють матерію і служать посередниками між мертвою масою і все оживляючим початком, але самі існують від Бога відмінно [5, с. 226]. Бог є те, що він є. Бог – Єдиний, Життя, але він все ж детермінується – відмінністю від своїх творів.

Проте і кожна окрема річ, хоча вона і не є самий Бог-Отець (Життя), обов'язково містить в собі принцип своєї першоедності, оскільки будинок є саме будинок, а не що-небудь інше, і оскільки дерево є саме дерево, а не що-небудь інше. Тому виходить, що навіть при всій строкатості і різноманітності речей, відмінних від абсолютної першоедності, кожна річ, якщо лише дійсно вона існує і абияк називається, є перш за все вона ж сама.

Принцип абсолютної першоедності, будучи одним і тим же у всіх речах, обов'язково існує і в кожній окремій речі. Річ і має свою причину, вона і результат бажання кого-небудь, вона є необхідність загального буття, вона є і результат свого власного бажання або небажання бути. Всі ці безконечні властивості і ознаки будь-якої речі не лише не заважають їй

містити свій власний і вже ні в якому сенсі неділимий першопринцип, але завдяки саме цьому своєму власному першопринципу вона лише і є сама собою, і завдяки цьому першопринципу власної першоєдності вона лише і може бути суб'єктом різного роду властивостей і якостей.

Значить, принцип абсолютної першоєдності існує і у всьому неабсолютному, як і існуюче обов'язково є кожен раз якою-небудь одиницею, і сама одиниця неподільна і недроблена рівно ні в чому. І це і означає, що все існуюче є еманация абсолютної першоєдності, Бога, Життя. Цей принцип еманации, отже, є не чим іншим, як принципом індивідуальності кожної речі взагалі.

Таким чином, життя є тією здатністю, якою суще може рухати себе і водночас бути принципом власних дій. У вітчизняній культурній традиції поняття «життя» вживається для означення субстанції (Бога), якій/якому належить, згідно з її/його природою, рухатися вільно і бути здатним до реалізації. Бог завжди є в акті, і Першопочаток будь-якого руху не лише володіє життям, але є живим, не бере участі у вирі життя, але є життям за сутністю. У ньому все є життям, життям завжди у акті, інтенсивним, динамічним, повним, досконалим. Все, що походить від Бога, від Життя, вміщує його в собі як основу, першопринцип.

Основа, першопринцип всього існуючого, що походить від Бога, який є Життя, є активною основою, що зумовлює прагнення її носія до повноти реалізації своєї унікальності.

Стосовно людини, то «життя людини» – це інтегроване поняття, яке пов'язане, по-перше, з тим, що людина вимушена прийняти недиференційованість потенціалу, який отримала ще до свого народження. Недиференційованість (єдність родового та видового) і синкретичність характеризують отриманий людиною при народженні потенціал, який їй необхідно розпізнати, викристалізувати в ньому саме те, що ця людина може, хоче і повинна здійснити, як людина. Це, власне, і складає зміст її унікальної індивідуальності і визначає міру ресурсу її особистості.

По-друге, поняття «життя людини» включає і власні зусилля (дії) людини по розпізнаванню в прихованому потенціалі тих сил, актуалізація яких дозволить людині відбутися в своїй унікальності і узгодженості існування з різноманітними формами життя у Всесвіті.

По-третє, зміст поняття «життя людини» охоплює і результати діяльності людини по ідентифікації себе і по інтеграції зі світом.

Бог, який є Життя – основа української людини, що зумовлює прагнення людини вириватися за межі своєї унікальності, індивідуальності, зумовлює рух від себе до іншого. У цьому пориві, в русі до об'єкту, від «Я» людини до сокровенної суті ближнього і полягає «любов до Життя» (філоменологічність). Без цього пориву і інтерактивності неможливі ні саморозпізнання, ні самореалізація, ні цілісність, ні єдність, ні повнота індивідуальності-унікальності. Долаючи свою індивідуальність, людина її реалізує. Лише люблячи, людина живе та існує.

Таким чином, «любов до життя» (філоменологічність) – ключова категорія української культурної традиції, яка акцентує увагу на субстанційності та самоцінності Життя; категорія, яка свідчить не стільки про причетність людини до виду «*homo sapiens*», «*homo ludens*», а скільки про причетність людини до роду «*homo vivens*» (людина жива і живуца); категорія, яка відображає відношення людини до Життя у всіх його проявах-формах, в т.ч. і в людському прояві. При цьому підкреслюється прагнення людини стати тим, ким вона є, тобто споріднитися із своєю основою, своїм першопринципом (Богом-Життям), з'єднатися (любов) з Життям, тим самим бути живою, бути собою. «Філоменологічність» (любов до Життя) – категорія, яка фіксує сенсоформуєчий чинник пізнавально-освітнього процесу, що прояснює цільовий, мотиваційний вектори дій людини і виправдовує всі її зусилля.

Формування цілісної особи фахівця-медика з високим рівнем професійної компетентності передбачає реалізацію його життєзабезпеченого потенціалу. «Компетентність» як категорія характеризує міру розвитку, реалізації, міру диференційованості особистісного потенціалу життєзабезпечення. Формами прояву певної міри особового потенціалу є сукупність знань, практично освоєні навички і уміння, досвід, необхідні для результативної життєдіяльності людини, в т.ч. і професійної. Очевидно, що «філоменологічний потенціал» (життєзабезпечуваний) включає в себе як «особистісний», так «адаптаційний» потенціал. Диференціація «потенціалу розвитку» і «потенціалу адаптації», на нашу думку, ґрунтується на мірі і хронологічній протяжності структурних і рівневих перетворень властивостей, якостей, функцій особи.

Звідси, «філоменологічна компетентність» – це інтегральна характеристика особи, яка включає досвід і мудрість (З. Фрейд), вільну, усвідомлену активність (А. Адлер), вихід за межі «вивченої беспорядності» і здібність до навчання, що дає максимум вигод і мінімум втрат (М. Зелігман), саморегуляцію (А. Елліс), постійне осмислення себе і світу, що вільно змінюється на основі повноцінного функціонування двох компонентів – зріла особистість і зрілі міжособистісні стосунки (К. Роджерс). Всі ці характеристики відповідають відомим на сьогодні видам компетентностей (когнітивні, мислительні, психологічні, гностичні, комунікативні, персональні і ін.), яких за свідоцтвом Е. Богданова і В. Зазикіна в літературі існує понад 30 [6, с. 60].

Отже, традиція є не тільки механізмом збереження та трансляції унікальності народу, принципів його життєдіяльності, але й ґрунтом для формування ефективної моделі освіти і виховання носіїв української культури в цілому, медичних працівників зокрема. Вдосконалення освіти повинне йти по шляху підготовки висококваліфікованих професіоналів, для яких Життя є генеральною та інтегруючою цінністю.

Список використаної літератури

1. Горбань А. В Традиция как стабилизирующая организация бытия человека / А. В. Горбань // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 25. – С. 124–126. 2. Дондюк А.М. Традиція як спосіб людського буття: дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / Андрій Миколайович Дондюк. – К., 1996. – 174 с. 3. Попов Б. Ментальність українського народу в контексті вічності / Б. Попов // Освіта. – 1997. – №59-60. – 3-10 вересня. – С. 6–8. 4. Боровский Я. Е О названии Великой Богини славян / Ярослав Евгеньевич Боровский // Древние славяне и Киевская Русь: сб. науч. трудов. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 84–92. 5. Дьяченко И. Н. Гуманизм и славяно-русская гуманистическая традиция: филоменологический аспект / Инна Николаевна Дьяченко. – Ханты-Мансийск: Издательство ОАО «Информационно-издательский центр», 2011. – 492 с. 6. Богданов Е. Н., Зазыкин В. Г. Введение в акмеологию (издание второе, переработанное и дополненное) / Е. Н. Богданов, В. Г. Зазыкин. – Калуга: МО КГПУ, 2001. – 144 с.

Д'яченко І. М. Феномен української культурної традиції – підґрунтя формування філоменологічної компетентності студентів вищих медичних навчальних закладів України в умовах боротьби за незалежність і суверенітет

У статті визначається генеральна цінність української культури – «філоменологічність», підтверджується зв'язок між категоріями «Життя» та «філоменологічність», формулюється зміст поняття «філоменологічна компетентність», розкривається філоменологічний зміст української культурної традиції, яка є підґрунтям формування філоменологічної компетентності студентів вищих медичних навчальних закладів України та основи для формування вітчизняної нової парадигми освіти в умовах інформаційного суспільства. Проаналізовано і схарактеризовано основні прояви філоменологічності в світогляді та культурній традиції українців від найдавніших часів. Обґрунтовується зв'язок змісту поняття «життя людини», «любов до Життя» (філоменологічність) з основними характеристиками людини як представника роду «Homo vivens» суверенітет.

Ключові слова: українська культурна традиція, Бог, першопринцип, життя, філоменологічність, філоменологічна компетентність.

Дьяченко И. Н. Феномен украинской культурной традиции – основание формирования филоменологической компетентности студентов высших медицинских учебных заведений Украины в условиях борьбы за независимость и суверенитет

В статье определяется генеральная ценность украинской культуры – «филоменологичность», подтверждается связь между категориями «Жизнь» и «филоменологичность», формулируется содержание понятия «филоменологическая компетентность», раскрывается филоменологическое

основание украинской культурной традиции, которая является фундаментом для формирования филоменологической компетентности у студентов высших медицинских учебных заведений и новой парадигмы отечественного образования в условиях информационного общества. Проанализированы основные проявления филоменологичности в мировоззрении и традиции украинского народа с древнейших времен. Обоснована связь между понятиями «жизнь человека» и «любовь к Жизни» с принадлежностью человека к роду «Homo vivens».

Ключевые слова: украинская культурная традиция, Бог, первопринцип, жизнь, филоменологичность, филоменологическая компетентность.

Dyachenko I. The Phenomenon of Ukrainian Cultural Tradition - the Foundation of Formation Filomenological Competence of Students in Higher Educational Medical Institutions of Ukraine in the Struggle for Independence and Sovereignty

In the article the general value of Ukrainian culture – «filomenology» confirmed the relationship between the categories of «Life» and «filomenology», formulated the concept of «filomenological competence» revealed filomenological content of Ukrainian cultural tradition, which is the basis for the formation filomenological competence of students in higher educational medical institutions of Ukraine and the basis for the formation of a new paradigm of national education in the information society. Author determined and analyzed the main manifestations of filomenology in outlook and Ukrainian cultural tradition from ancient times. Grounded connection meaning of «life», «love of life» (filomenology) of the basic characteristics of human kind as a representative of «Homo vivens».

Key words: Ukrainian cultural tradition, God, first principles, life, filomenology, «filomenological competence».

Стаття надійшла до редакції 17.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 378

Л. М. Зубкова

**ЖИТТЄТВОРЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Розвиток системи освіти України перебуває на етапі інтеграції у світовий освітній простір. Це супроводжується створенням нової